

Minervan miehet. Tieteellisen antikvariaatin kirjävälitystoimintaa akateemisissa verkostoissa

Sofia Kotilainen

Tutkin artikkelissani henkilö- ja verkostohistoriallisesta näkökulmasta antikvaarista kirjakauppaa, jota käytiin Helsingin yliopiston opiskelijoiden ja tutkijoiden muodostamissa akateemisissa verkostoissa. Minerva Oy oli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Helsingissä toiminut tieteellinen antikvaarinen kirjakauppa. Tarkastelen Minerva-osakeyhtiön historiaa 1890-luvulta 1910-luvulle sen piirissä toimineiden henkilöiden kautta hyödyntämällä kollektiivibiografista menetelmää. Pohdin, miten ja miksi akateemiset henkilöverkot edesauttoivat liikkeen kirjävälitystoimintaa.

Minervan perustajat ja keskeiset toimijat tunsivat toisensa opiskeltuaan ja työskenneltään Helsingin yliopiston piirissä. Näiden akateemisten verkostojen avulla voitiin myös hankkia antikvariaattiin lisää käytettyä kirjallisuutta liiketoiminnan tueksi. Artikkelini taustoittaa välillisesti myös sitä, millä tavoin ja keiden vaikutuksesta Jyväskylän tieteellisen kirjaston kokoelmat ovat muodostuneet ja karttuneet Helsingin-aikana eli osana Minervan kokoelmaa, koska tutkin, ketkä möivät kirjallisuutta antikvariaatille.

Minervan miehet olivat aikansa yliopisto-, kulttuuri- ja poliittisen elämän keskeisiä vaikuttajia, joita ajoi antikvaarisen kirjakauppatoiminnan edistämiseen kiinnostus kirjallisuuteen, tieteellisen tiedon välittämiseen ja opiskelijoiden aseman kohentamiseen. Kirjojaan antikvariaatille myyneet miehet olivat pääasiassa tutkijanuransa loppupuolella, akateemisen asemansa vakiinnuttaneita ja ammatillisen hierarkian huipulla olleita asiantuntijoita. Minervalle kirjallisuutta myyneet henkilöt tunsivat toisensa paitsi yliopiston tehtävistä, myös monien kansallisen kulttuurin vaalimiseen liittyneiden yhdistysten toiminnan ja yhteiskunnallisten asioiden hoitamisen, kuten valtiopäivätyöskentelyn, myötä.

Avainsanat: antikvariaatit; kirjakaupat; kirjahistoria; kirjakulttuuri; kirjastohistoria; korkeakoulut; kulttuurihistoria; lukeminen; verkostot

Keywords: book culture; book history; (second-hand) bookshops; cultural history; library history; networks; reading; universities

Tieteellisten kirjakokoelmien synty: opiskelijat tarvitsevat uutta luettavaa

Helsingin keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa kirjat olivat tärkein väylä tieteellisen tutkimuksen viimeisimpiin tuloksiin. Köyhillä ylioppilailla ei kuitenkaan ollut määrättömästi markkoja kulutettavaksi tähän etuoikeuteen, uusimman tutkitun tiedon hankkimiseen. Siksi 1890-luvun alussa päätettiin ylioppilaskunnan yhteisestä kirjakauppahankkeesta. Sen kautta ryhdyttiin välittämään opintoihin liittyvää kirjallisuutta. (Minerva-osakeyhtiö, Schvindtin kirjelmäluonnos, liite ylioppilaskunnan pöytäkirjaan 26.2.1896; Schvindt, Theodor, Puolivuotiskertomus Minervan hallitukselle 26.5.1897.) Hankkeen pohjalta syntyi vuoteen 1911 saakka toiminut Minerva-antikvariaatti. Toiminta oli kuitenkin pitkälti sidoksissa muutaman toimeliaimman henkilön työhön antikvaarisen kirjakaupan hyväksi. Liiketoiminnan jatkuvuus edellytti hyviä suhteita myös professorikuntaan, jotta relevanttia käytettyä kirjallisuutta oli mahdollista saada välitettäväksi tiedonnälkäisille opiskelijoille.

Artikkelini keskittyy ennen muuta siihen, millaisena 1800- ja 1900-luvun vaihteessa olemassa olleet kirjalliset resurssit näyttäytyivät helsinkiläisopiskelijoiden näkökulmasta katsottuna. Minervan toiminnan tarkastelu selittää niitä olosuhteita, jotka osaltaan rajasivat Helsingin akateemisen maailman kirjallista todellisuutta noina vuosina. Minerva Oy otti alkuvaiheessa tavoitteekseen edistää käytössä kuluneiden vanhempien teosten ohella myös uuden tieteellisen kirjallisuuden leviämistä aikansa yliopistopiireissä. Tästä syystä opiskelijoita ja tutkijoita varten hankittiin myös ulkomaista kirjallisuutta asiamiesten avulla. (Minerva-osakeyhtiö, Schvindt 26.5.1897.) Kirjakauppatoiminnan ohella vuodesta 1858 lähtien ylioppilaskunnan oma kirjasto palveli opiskelijoita (Kuusi 2011, 26), ja lisäksi yliopiston kirjaston toiminta Helsingissä pohjautui jo Turun Akatemian aikaisen perinnön varaan (Knapas 2012). Helsingissä toimi 1800-luvun lopulla koko joukko muitakin kirjakauppoja, mutta Minerva oli huomattava antikvaarisen tieteellisen kirjallisuuden myyjä 1890-luvun yliopistokaupungissa, ja kirjakaupan erikoisalaa oli antikvaaristen kirjalueteloiden julkaiseminen. Tämä oli pitkälti tohtori Theodor Schvindtin intensiivisen asialle omistautumisen ansiota, sillä hän laati luetteloita vielä työpäivän jälkeen iltaisin kotonaan (Haltsonen 1947, 285–286).

Analysoin Minerva Oy:n toimintaa siltä osin, miten se antikvaarisena kirjakauppana hankki kirjallisuutta kokoelmiinsa ja edisti kirjallisuuden leviämistä aikansa yliopistopiireissä. [1] Tutkin tieteellisen Minerva-antikvariaatin toiminnan historiaa 1890-luvulta aina 1910-luvulle ensisijaisesti sen piirissä vaikuttaneiden henkilöiden kautta. Punnitsen erityisesti keskeisten toimihenkilöiden roolia ja toisaalta sitä, millaisilta tieteen parissa työskennelleiltä henkilöiltä saatiin hankittua käytettyä kirjallisuutta liikkeeseen myytäväksi ja miksi. Tutkin artikkelissani kollektiivibiografisesta eli joukkoelämäkerrallisesta näkökulmasta antikvaarista kirjakauppaa, jota käytiin Helsingin yliopiston opiskelijoiden ja tutkijoiden muodostamissa akateemisissa verkostoissa. Pohdin, a) keiden henkilöiden välille muodostui Minervan toiminnan kannalta merkittäviä verkostoja, b) missä suhteessa nämä verkostoissa toimineet henkilöt olivat toisiinsa sikäli, kun tästä on saatavissa tietoja sekä c) miten verkostoja hyödynnettiin ja miten ne toimivat kirjanvälitystoiminnassa. Henkilöverkostojen rakenne selittää siten osaltaan, millaista kirjallisuutta Minervan kokoelmiin valikoitui.

Verkostot ymmärrän tässä tutkimuksessa sellaisiksi sosiaalisiksi suhteiksi tai siteiksi, jotka yhdistivät Minerva-antikvariaatin piirissä toimineita henkilöitä toisiinsa esimerkiksi poliittisten ja yhteiskunnallisten aatteiden, kollegasuhteiden, taloudellisten tai kulttuuristen suhteiden muodossa (esim. Bourdieu 1986[1983]; Erickson 1997; Lin 2003[2001]). Nämä yhteydet eivät suinkaan rajoittuneet pelkästään Minervan liiketoiminnan pariin, vaan ehkä vieläkin merkityksellisempiä olivat ne suhteet, joita tärkeimmät toimihenkilöt solmivat muissa yhteyksissä toisiinsa laaja-alaisesti yhteiskunnan eri aloilla työtehtävissään ja vapaa-aikanaan toimiessaan. 1890-luvun akateemiset piirit olivat Helsingissä pienet, ja toimijat tunsivat toisensa monenmoisten ketjujen kautta. Verkostot muodostuivat henkilöiden välisessä jatkuvassa vuorovaikutuksessa, jossa erilaiset vastapalvelukset ja materiaaliset tai immateriaaliset hyödykkeet, kuten tieto, olivat vaihdannan kohteena. Yhteistyö verkostoissa vahvisti kunkin yksilön pyrkimyksiä ja toiminnan mahdollisuuksia siksi, että verkostoihin kuuluvat saivat käyttöönsä myös toistensa suhteita ja voimavaroja. Merkittävää verkostojen jäseniä yhteen sitonut keskinäinen liima oli luottamus ja toisaalta hyvä maine (esim. Misztal 1998[1996]; Stobart 2004). Näillä aineettomilla tekijöillä oli tärkeä sijansa etenkin tilanteessa, jossa antikvariaatilla muuten oli rajalliset taloudelliset resurssit käytössään.

Minervan tutkiminen henkilöverkostojen kautta tekee näkyväksi sitä satunnaisuutta tai epäsuoraa verkostojen vaikutusta, jonka varassa antikvariaatin kokoelmat syntyivät: miten yksittäisten henkilöiden väliset kollegiaaliset tai ystävyysuhteet ja toisaalta yksilöiden kiinnostuksen kohteet ohjasivat kirjahankintoja. Tiedot antikvariaatin piirissä toimineista henkilöistä, sekä toimihenkilöistä että asiakkaista ja toisaalta heidän kirjakokoelmistaan kietoutuvat väistämättä toisiinsa, koska henkilöiden toimintaa antikvariaatin piirissä ei voi tutkia selvittämättä myös kirjojen liikkeitä eikä tiettyyn kirjakokoelmaan tai kirjastoon sisältyvää kirjallisuutta ilman tietoja kokoelman laatijoista ja käyttäjistä. Vasta kirjallisuuden lukijat antavat kirjakokoelmille niiden merkityksen ja heidän toimintansa kertoo niiden tarkoituksesta. Tämä kirjakokoelmien yhteys omistajiinsa tekee verkostonäkökulmasta ja kollektiivibiografisen menetelmän käytöstä olennaisesti asiaa selittävän tekijän (mistä tarkemmin seuraavassa alaluvussa). Tutkin siksi Minervan kirjakokoelmien sisältöä tässä artikkelissa vain yleisellä tasolla taustana henkilöiden toiminnalle, ja olen rajannut kirjallisuuden yksityiskohtaisemman nimekekohtaisen tarkastelun toisaalle.

Minervan toimintaa on tutkittu aiemmin hyvin lyhyesti yleisemmällä tasolla, muodostaen kokonaiskuvaa tai tapahtumahistoriallista käsitystä siitä, miten antikvariaatti syntyi, eli ja kuoli. Ainoastaan Jan Strang on syventynyt tarkemmin sen liiketoiminnalliseen historiaan (Strang 1986; Strang 1999). Minerva-antikvariaattia ei ole kuitenkaan tutkittu aiemmin yksityiskohtaisesti toiminnassa mukana olleiden henkilöiden elämänvaiheiden avulla tai heidän muodostamiensa henkilöverkostojen selitysvomaisuuden näkökulmasta. Siksi tästä alansa merkittävästä toimijasta tarvitaan uutta tutkimustietoa. Tutkin aiempaa yksityiskohtaisemmin antikvariaatin kautta kulkeneiden kirjakokoelmien alkuperää, muodostumista, välittämistä ja käyttöä aiemmassa tutkimuksessa miltei käyttämättömän aineiston avulla. Lisäksi käsitelen tutkimusaihetta myös olemassa olevaan kotimaisten antikvariaattien tutkimukseen verrattuna menetelmällisesti uudella tavalla, yhdistämällä kirjahistoriallisiin lähteisiin, kuten kirjaluetteloihin, joukkoelämäkerrallista ja verkostojen tutkimusta.

Minerva toimii tässä artikkelissa näkökulmana erään tieteellisen antikvaarisen kirjakaupan ja samalla sen perintönä sittemmin erään tieteellisen kirjaston kokoelmien (mahdollisesti sattumanvaraistenkin) syntymekanismien ymmärtämiseen. Vuonna 1911 päättyneen Minervan toiminnan eräänlaisia perillisiä ovat nimittäin sekä Suomalainen Kirjakauppa että Jyväskylän yliopiston kirjasto (nykyisin Avoimen tiedon keskus). Sittemmin valtakunnalliseksi kirjakauppaketjuksi kasvanut Helsingin Suomalainen kirjakauppa Oy avattiin vuonna 1912 jatkamaan Minerva Oy:n konkurssin jälkeen sen uusien kirjojen kauppatoimintaa. (Strang 1986, 79.)

Minerva-antikvariaatin historian tarkastelu kertoo yleisemminkin siitä, millaisten resurssien varassa suomalaisten tieteellisten kirjastojen toiminta on (maakuntayliopistoissa) saanut alkunsa. Jyväskylän yliopiston kirjaston edeltäjä, Jyväskylän tieteellinen kirjasto perustettiin niin ikään vuonna 1912. Kirjastoa varten haluttiin hankkia vastaavanlainen vanhemman Suomessa yleisölle levitettäväksi tarkoitettuna kirjallisuuden Fennica-kokoelma kuin Helsingin yliopiston kirjastolla jo oli. Niinpä alkukesällä 1914, ensimmäisen maailmansodan aattona, Jyväskylän rautatieasemalle saapui huomiota herättävän suuri lasti kirjastoa varten. Tuolloin Jyväskylään oli hankittu 5 000 markalla helsinkiläisen Minerva-antikvariaatin konkurssipesän kirjavarasto, joka käsitti yhdeksän junavaunullista kirjoja viideltä eri vuosisadalta. (Airila 1927, 30, 35–38; Paakkinen 1989, 55–56; Strang 1986, 79.) Jyväskylän tieteellisen kirjaston varhaiset kokoelmat muodostuivat ja karttuivat siten pitkälti jo Helsingin aikoina teosten ollessa osa Minervan kokoelmaa, ja antikvariaatin aikainen toiminta määritti myöhemmin myös jyväskyläläisen tieteellisen kirjaston kokoelman sisältöä ja paikallisen tiedeyhteisön työskentelyolosuhteita. Tältä osin Minerva-antikvariaatin aikaisilla kirjahankinnoilla oli kauaskantoiset vaikutukset suomalaiseen tiedemaailmaan.

Tieteellisen kirjallisuuden välittäjinä antikvariaatit ovat kuitenkin yleensä jääneet kirjahistorian näkökulmasta marginaaliseen asemaan, koska niiden toiminnalla ei ole kaupallisina yrityksinä ollut samanlaista jatkuvuutta kuin vaikkapa niin ikään ylioppilaskunnan toiminnasta alkunsa saaneella Ylioppilaskunnan kirjastolla (myöhemmin Opiskelijakirjasto), jonka perintöä Helsingin yliopiston kirjasto osittain jatkaa toiminnallaan. (Kuusi 2011.) Institutionalisoituneet ja institutionalisoidut välittäjäorganisaatiot, kuten korkeakoulukirjastot, ovat pitkällä aikavälillä osoittautuneet yleensä voimavaroiltaan vakaammiksi toimijoiksi kulttuurituotteiden välittäjinä. Kuitenkin vielä 1890-luvulla kokeiltiin toimintojen kaupallistamista Minerva Oy:n tapaan.

Pohdin seuraavaksi tarkemmin artikkelini menetelmiin ja aineistoon liittyviä yksityiskohtia. Sen jälkeen tutkin seikkaperäisemmin Minerva-antikvariaatin toimihenkilöitä ja liikkeen asiakkaita sekä heidän välisiään verkostoja.

Lukijoiden ja kirjojen yhteen kietoutuneet verkostot: aineisto ja menetelmät

Artikkelini lähestymistapa antikvariaattien historiaan on monitieteinen, koska se on luonteenomaista kirjahistorialle. Tutkimusala tarkastelee kulttuuri-, historia- ja yhteiskuntatieteiden menetelmin paitsi varsinaisten painotuotteiden elinkaarta myös esimerkiksi niiden kirjoittamiseen, julkaisemiseen ja kustantamiseen, levitykseen,

kauppaan, vastaanottoon, lukemiseen ja säilyttämiseen liittyviä seikkoja. Siten kirjahistoria ei tutki painotuotteita vain esineinä tai kirjallisuuden tuotteina ja viestinnän välineinä, vaan myös monia muita niihin kytkeytyviä poliittisia, taloudellisia, kulttuurisia ja sosiaalisia ilmiöitä eri aikoina ja eri puolilla maailmaa. Suomalainen lukutaidon, kirjahistorian ja kirjakulttuurin tutkimus on uudistunut viime vuosina menetelmällisesti ja aineistojen osalta (ks. esim. Laine 2018). Silti edelleen tarvitaan perustavanluontoista tutkimusta esimerkiksi antikvariaattien kirjanvälitystoiminnasta sekä korkeakoulukirjastojen esi- ja syntyhistoriasta.

Menetelmällisesti artikkelini yhdistää perinteistä kirjahistoriallista tutkimusta henkilöverkostojen tutkimukseen. Pelkkä kirjakokoelmien sisältämien niteiden listaaminen ei vielä tuota uutta tietoa siitä, miten kirjallisuutta käytettiin ja ketkä sitä käyttivät tai välittivät. Sen sijaan kirjalueteloiden tietojen yhdistäminen (joukko)elämäkerrallisiin tietoihin verkostojen toimijoista kertoo aiempaan tutkimukseen verrattuna aktiivisemmin ja syvemmin siitä, miten merkittävistä toimijoista antikvariaatin kokoelmien karttumisen kannalta oli kyse. Tutkin tästä syystä kirjojen omistamista sosiaalisena ja kulttuurisena käytäntönä. Hyödynnän menetelmällisesti erityisesti kirjojen vaikutussuhteisiin pohjautuvaa lähestymistapaa, jossa on kyse etenkin kirjojen omistamisen (tai niistä luopumisen) aiheuttamista seurauksista paitsi tutkittavien henkilöiden elämään myös omistajanvaihdoksen aiheuttamasta muutoksesta kirjan elinkaareen. (Esim. Darnton 1982; Ginzburg 2007; Graff et al. 2009.) Kirjakokoelman myyminen hajotti aina omistajansa näkökulmasta kootun ja hänelle merkityksellisen kokoelman, ja se levisi eri tahoille sattumanvaraisella, uusien omistajien mieltymyksiä kuvaavalla tavalla. Antikvariaattien hyllyt muodostuivat pahimmillaan lukijoidensa hylkäämien kirjojen hautausmaaksi.

Käytän tutkimuksen aineistona katkelmia Minerva Oy:n arkistoaineistosta (Jyväskylän yliopisto), joka ei nähtävästi ole säilynyt kokonaisuudessaan. Nämä fragmentaariset asiakirjat kertovat kuitenkin antikvariaatin toiminnasta, kun niiden kertomaa tietoa yhdistää elämäkerralliseen tutkimukseen. Kirjaluettelot ovat artikkelin keskeisin aineisto, koska Minervan arkistossa on säilynyt eniten niiden muodossa tietoja siitä, millaisia pienempiä kirjakokoelmia antikvariaatti hankki kokoelmiinsa ja ennen kaikkea keiltä. Toinen merkittävä osa säilyneestä aineistosta ovat Minerva-osakeyhtiön hallituksen kokouspöytäkirjat, joita on tosin tallella vain muutamia, sekä muut antikvariaatti-kirjakaupan liiketoimintaan liittyvät asiakirjat. Analyysin näkökulmasta tärkeintä lähdeainesta ovat tähän asiakirja-aineistoon sisältyvät henkilönnimet, sillä ne paljastavat, ketkä olivat mukana Minervan toiminnassa. Katkelmallinen ja vähälukuinen aineisto on sinällään hyvä syy tutkimuksen tekemiseen, koska vain sen yksityiskohtaisen lähiluvun avulla ja yhdistämällä analyysi toimijoiden elämäkerrallisiin tietoihin on mahdollista hankkia lisätietoja aiemmin vähän tutkitusta aiheesta.

Tutkin Minerva-osakeyhtiön piirissä toimineita henkilöitä tästä syystä tarkemmin kollektiivibiografisen menetelmän avulla, eli olen koonnut lähdeasiakirjojen avulla yhteen tiedot antikvarisessa kirjakauppatoiminnassa aktiivisista henkilöistä niin johtohenkilöiden, osakkaiden kuin asiakkaidenkin osalta, ja laatinut lisäksi heistä pienoiselämäkerrat aiemman biografisen kirjallisuuden avulla. Lisäksi olen kartoittanut

näiden henkilöiden välisiä yhteyksiä ja verkostoja, eli sitä, millä tavoin he ovat kohdanneet toisensa paitsi Minervan toiminnassa, myös muilla yhteiskunnan toimintasektoreilla. Erityisen ryhmänsä heidän joukossaan muodostavat toiminnassa dynaamisin joukko, eli Minervan johtokunnan jäsenet ja lähteiden valossa merkittävimmät asiakkaat, tieteellisestä kirjallisuudesta ja sen välittämisestä kiinnostuneet ”Minervan miehet”.

Kollektiivibiografisen menetelmän etuna on se, että vaikka ryhmän muodostavien henkilöiden antikvaarista kirjakauppaa koskevasta harrastuksesta tai bibliofiilisestä toiminnasta tiedettäisiin yksilöinä kovin vähän tai hyvin fragmentaarisia seikkoja, niin ryhmänä heidän toimintaansa kuvaavat pienetkin tiedonmuruset täydentävät kokonaiskuvaa ja tuottavat yleistettävämpiä tuloksia (kollektiivibiografisesta menetelmästä tarkemmin ks. esim. Jones 2001; Keats-Rohan 2007). Vaikka käyttämässäni lähteissä ei suorasanaisesti kerrota, miten Minervan toimintaa tukeneet verkostot olivat rakentuneet, niin lähteisiin sisältyvät sirpaleiset tiedot, kuten kirjoja myyntiin jättäneiden henkilöiden nimet, antavat vihjeitä siitä, ketkä olivat mukana antikvariaatin toiminnan ytimessä ja miksi. Siksi nämä kirjahistorialliset lähteet avautuvat päätelmien teon kohteeksi, kun niihin sisältyvät henkilönimet toimivat avainkoodina kirjoja omistaneiden miesten henkilöhistoriaan ja verkostoihin. (Ks. vastaavasta menetelmällisten keinojen kombinaatiosta lukutaidon ja kirjahistorian joukkoelämäkerrallisessa tutkimuksessa myös Kotilainen 2016, 44–53.) Tutkimalla Minervan miehiä kollektiivibiografisesti on mahdollista päätellä yleisemminkin, miksi tieteellisen kirjallisuuden kysyntään päätettiin 1800-luvun lopulla yliopiston piirissä ryhtyä vastaamaan välittämällä sitä lukijoille aluksi käytettynä komissiokaupan avulla.

Koska Minervan arkistoaineisto ei ole välttämättä säilynyt täydellisesti, niin esimerkiksi antikvariaatin asiakaskunnasta on mahdotonta esittää kokonaislukumäärää. Muutamat asiakkaista olivat samalla kuitenkin antikvariaatin osakkaita ja toimihenkilöistä, mihin syvennyn tarkemmin tuonnempana artikkelissa. Tähän mennessä olen pystynyt kollektiivibiografisten menetelmien avulla tunnistamaan lähdeaineistosta noin 35 Minervan ydintoimintaan kytkeytyvää henkilöä, joista alle 10 prosenttia oli naisia. Heistä hieman vajaa 70 prosenttia oli kirjoja antikvariaattiin myyntiin luovuttaneita henkilöitä. Tässä artikkelissa keskityn erityisesti siihen asiakaskunnan osaan, joka työskenteli Helsingin yliopiston piirissä (reilu kolmasosa kaikista tähän mennessä tunnistetuista asiakkaista). Minerva-osakeyhtiön johtokuntaan kuului tiettävästi kaikkiaan kuusi henkilöä ja myymälässä työskenteli kolme apulaista. Lisäksi Minervan osakasluettelossa mainitaan kaikkiaan 101 nimeä. (Minerva-osakeyhtiö, osakasluettelo; kirjaluetelot.)

Tutkittavia henkilöitä ryhmiteltäessä on tärkeää tehdä näkyväksi ja tiedostaa se monisäikeisyys, josta Minervan ympärillä toimineiden miesten verkosto muodostui. Siinä ei ollut kyse suinkaan identiteeteiltään yhtenäisestä ryhmästä, vaikka lähtökohtaisesti kaikki akateemisen maailman keskeiset toimijat olivat tuohon aikaan vielä miehiä ja naisten toimijuus oli harvinaisempaa. Minervan toiminnan ympärille ryhmittyneitä miehiä yhdistivät yliopisto-opinnot ja myöhempi akateeminen ura, mutta yliopistouralle he tulivat eri-ikäisinä ja eri puolilta Suomea, hyvin erilaisista sosiaalisista taustoista. Siksi on tärkeää havainnoida, kuinka useat henkilöihin liittyvät yhteisöllisten identiteettien eri osatekijät, kuten ikä, sukupuoli, ammatti tai asema

yliopiston piirissä, vaikuttivat toisiinsa nähden yhdistävinä tai erottelevina tekijöinä. Myös esimerkiksi kieli, eli 1800-luvun lopun kansallisesta identiteetistä ja itsemääräämisoikeudesta taistelleessa Suomessa lähinnä suomi tai ruotsi, vaikutti keskeisesti siihen, miten nämä kyseiset henkilöt sijoittuvat ajan kulttuuriseen ja poliittiseen toimintaan ja millaista kirjallisuutta he enimmäkseen lukivat tai hankkivat omaan käyttöönsä.

Edellä esittelemäni menetelmällinen yhdistelmä on tarpeen, koska aihe on aiemmin vähän tutkittu ja koska lähteet ovat hajanaisia, jolloin niiden kertomia tietoja on väistämättä täydennettävä muilla henkilöhistoriallisilla lähteillä ja aiemman tutkimuskirjallisuuden avulla. Tällöin kollektiivibiografisen tutkimuksen hyödyntäminen on ikään kuin aiemmin lähes hyödyntämättömän vajaan ja katkelmallisen lähderesurssin valjastamista analyysin tehokäyttöön. Käytävissä olevan Minervan toimintaa koskevan arkistoaineksen sirpalemaisuus on haaste, mutta kollektiivibiografinen menetelmä mahdollistaa edes joidenkin antikvaarisen kirjakauppatoiminnan piirteiden esille louhimisen, mikä on suomalaisessa kontekstissa kiinnostavaa uuden tiedon tuottamisen näkökulmasta.

Ylioppilaiden kirjanvälitystoiminta aktivoituu Theodor Schvindtin toimesta

Helsinkiin vuonna 1894 perustettu ja vuoteen 1911 saakka toiminut antikvaarinen kirjakauppa A.b. Minerva O.y. oli aikansa merkittävimpiä tieteellisen kirjallisuuden myyjiä, joka oli huomattava myös antikvaaristen kirjalueteloiden julkaisijana. Sen toiminta juonsi juurensa vuoteen 1890, jolloin ryhdyttiin suunnittelemaan Helsingin yliopiston oppilaskunnan piiriin perustettavaa ”antikvaari- ja kirjahuutokauppalaitosta”. Kyse ei niinkään ollut varsinaisesta kirjakaupasta, joka olisi ostanut julkaisuja omaan lukuunsa, vaan komissio- eli välityслиikkeestä, johon ylioppilaskunnan jäsenet saattoivat jättää kirjojaan myytäväksi sovittua myyntipalkkiota vastaan. (Häkli 1968, 155; Strang 1986, 72.)

Ylioppilaillla oli luonnollisesti käytössään myös tieteellisten kirjastojen kokoelmia, joten aivan kaikkea kirjallisuutta ei ollut edes tarpeen hankkia omaksi. Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto oli perustettu jo vuonna 1858, nimellä Yleinen Ylioppilaskirjasto. Tuolloin ylioppilaat päättivät yhdistää viiden eri ylioppilastiedekunnan kirjastot yhdeksi kokoelmaksi. Sittenkin kirjastoon sulautunut Akateeminen lukuyhdistys oli aloittanut toimintansa vuonna 1846 ja sen toimesta opiskelijoiden käyttöön oli järjestetty sanoma- ja aikakauslehtisali. Ylioppilaskunta rakennutti kirjastolleen oman talon, joka valmistui juuri vuonna 1892 (Kuusi 2011, 10, 35–37), kun ylioppilaskunnan kirjakauppalaitos aloitti toimintaansa. Kirjastopalvelujen ei nimittäin kuitenkaan katsottu yksinään riittävän vastaamaan opintoihin liittyneen kirjallisuuden kysyntään.

Ylioppilaskunnalle vuonna 1896 jätetyssä kirjelmässä nähtävästi juuri Theodor Schvindt muisteli, kuinka parikymmentä vuotta aiemmin Akateemisen lukuyhdistyksen huoneistossa Pihlflycktin talossa järjestettiin kirjahuutokauppoja, joissa akateeminen nuoriso suorastaan kilpaa huusi itselleen tarpeellisen määrän kirjoja. Tuolloin pidettiin asiaan kuuluvana, että ”lukumiehellä tuli olla oma kirjasto”. (Minerva-osakeyhtiö, Schvindtin kirjelmäluonnos, liite ylioppilaskunnan pöytäkirjaan 26.2.1896.) Schvindtin

mainitsema Pihlflycktin talon keskimäinen kerros oli ylioppilastiedekuntien ja Akateemisen lukuyhdistyksen yhdessä kaupunginkirurgi Pihlflycktiltä vuokraama, vanhaa Ylioppilastaloa edeltänyt tila, jossa lukuyhdistys toimi akateemisena klubina, ja siellä ylioppilaat saattoivat viettää vapaa-aikaansa. (Kuusi 2011, 31, 33.)

1800-luvulla ja sitä edeltäneenä aikana kirjahuutokaupat olivat Suomessa tärkein käytetyn ja vanhemman kirjallisuuden myyntikanava (ks. tarkemmin Laine 2018, 133–141). Aiemmin Turun Akatemialla oli yksinoikeus kirjahuutokauppojen järjestämiseen, mutta 1800-luvun lopulla niitä järjestivät tyypillisesti kaupunkien kunnalliset huutokauppakamarit ja 1900-luvun alkupuolella yksityiset huutokauppakamarit. Ensimmäinen Suomeen perustettu antikvaarinen kirjakauppa oli Frenckellin (J. C. Frenckell & Son) Turun liikkeen antikvaarinen kirjavarasto, joka välitti käytettyä kirjallisuutta vuosina 1844–1862 ja jossa merkittävänä toimijana oli liikkeen osakas J. W. Lillja (ks. myös Autero 1993, 116–118). Frenckellin liikkeellä oli antikvaarista toimintaa myös Helsingissä 1850-luvun alussa, kuten myös Öhmanin kirjakaupalla 1850-luvulla ja Sederholmin kirjakaupalla 1860-luvulla. Jo ennen tätä muutamat ruotsalaiset kirjakauppiat ja mahdollisesti muutamat kirjansitojat olivat harjoittaneet Suomessa antikvariaattitoimintaa. Helsingissä toimivat lisäksi Helsingin Antikvaarinen Kirjakauppa 1862–1907 ja G. W. Edlundin antikvaarinen kirjakauppa 1862 lähtien parin vuoden ajan ja uudelleen 1877 alkaen vuoteen 1889 saakka. (Strang 1999, 11, 15–34. Varhaisen suomalaisen kirjakauppatoiminnan vaiheista ks. tarkemmin: Häggman 2008; Strang 1999; Virtanen 1958.)

Edellä mainittujen antikvaaristen kirjakauppojen toiminta Helsingissä oli kuitenkin valtaosin päättynyt jo 1890-luvulle tultaessa, jolloin suomalaisten antikvariaattien toiminnassa alkoi uusi aika. Minervan lisäksi vasta perustettuja helsinkiläisiä suurempia antikvariaatteja olivat Lindstedtin antikvariaatti sekä Lindströmin antikvariaatti. Vuonna 1894 Lindstedtin antikvariaatti mainosti olevansa tulkintansa mukaan paitsi Suomen ainoa antikvariaatti, myös ”ensimmäinen tieteellisen kirjallisuuden ja yliopisto-oppikirjojen erikoiskauppa”. Se möi aluksi yliopiston kurssikirjojen lisäksi eri tieteenalojen teoksia pyrkien erikoistumaan tieteelliseen kirjallisuuteen, muttei pystynyt sittemmin kilpailemaan aatteellisista lähtökohdista perustetun Minervan kanssa, jonka johdossa olivat tiedemiehet. Lindströmin antikvariaatti oli yrityksenä näitä kahta muuta pienempi kooltaan, ja vanhemman kirjallisuuden lisäksi hänen myymälöidensä valikoimissa oli paljon muuta, kuten paperikauppatavaraa ja postimerkkejä. Liikkeen omistaja O. Lindström kuului Suomen postimerkkikaupan uranuurtajiin ja oli aikansa merkittävimpiä postikorttien julkaisijoita. (Strang 1999, 35–45, 62–64.) Yliopiston professorit ja tutkijat olisivat siten voineet viedä 1890-luvun alusta lähtien kirjojaan myyntiin myös muihin suurempiin antikvariaatteihin, mutta Minervan toiminnassa vaikuttaa olleen heidän näkökulmastaan kyse enemmästä kuin pelkästään puhtaasti kirjakaupasta liiketoimintana.

Minerva Oy:n ja sitä edeltäneen kirjanvälitysliikkeen perustamisen pääarkkitehtinä voidaan pitää sittemmin kansatieteellisen arkeologian uranuurtajana ja ”Suomen kansatieteen isänä” tunnetuksi tullutta tohtori Theodor Schvindtia (1851–1917), joka oli aiemmin ajanut päämäärätietoisesti myös kirjastotalon rakentamista. Syksyllä 1890 hän oli aktiivinen ylioppilaspoliitikko ja ylioppilaskunnan silloinen puheenjohtaja.

Ylioppilaita motivoivat uuden liikkeen perustamiseen ennen muuta vaikeudet kurssikirjojen hankinnassa. Kirjakauppalaitos sai omat sääntönsä ja aloitti toimintansa 1892. Liikettä hoiti aluksi maisteri Gustav Stenvik, mutta toiminta ei missään vaiheessa lähtenyt erityisen menestyksekkäästi käyntiin, ja vuoden 1893 lopulla liike täytyi sulkea. Se avattiin uudelleen 1894, ja valtiopäivämies Schvindt otti liikkeen hoitamisesta henkilökohtaisen vastuun muiden toimiensa ohella. (Haltsonen 1947, 284; Häkli 1968, 155–156; Strang 1986, 72.)

Koska liiketoiminta ei edelleenkään kannattanut entisenlaisena, Schvindt hankki itselleen joulukuussa 1894 saamansa kirjakauppaprivilegion (Minerva-osakeyhtiö, Painoasiain Ylihallituksen lupa Theodor Schvindtille harjoittaa kirjakauppa-liikettä 1.12.1894), mikä mahdollisti jatkossa kirjallisuuden myymisen muillekin kuin ylioppilaille ja edelleen myytävien kirjojen hankkimisen käteisellä hänen omaan laskuunsa. Seuraavana vuonna varastoissa oli jo noin 40 000 kirjaa. Koska varasto oli pääosin Schvindtin omaisuutta, niin pidettiin järkevimpänä erottaa kirjakauppatoiminta ylioppilaskunnan alaisuudesta, ja päätettiin perustaa erillinen osakeyhtiö sitä varten. Schvindt luopui toimitusjohtajan tehtävistä 1902, mutta vaikutti edelleen tämän jälkeenkin yrityksen aatteellisena johtajana. Uuden toimitusjohtajan, runoilija Yrjö Weilin kaudella Osakeyhtiö Minervan toiminta päättyi lopulta konkurssiin vuonna 1911. (Haltsonen 1947, 285; Häkli 1968, 156–157; Strang 1986, 72–76.)

Siihen, ettei antikvaarinen kirjakauppa pidemmän päälle kannattanut Helsingin yliopiston piirissä, oli useampia syitä. Schvindt itse arvioi, ettei myytäväksi saaduista kirjoista ollut välttämättä välitöntä hyötyä opinnoissa, koska kirjavalikoima karttui sattumanvaraisesti ja suurin osa kirjallisuudesta oli vanhaa. Myöskään kirjakauppalaitoksen sijainti epäedullisessa paikassa ei varsinaisesti houkutellut ostajia paikalle. Kirjoja kertyi varastoon niin paljon, ettei kaikkia ehditty järjestää ja hinnoitella, eikä mainontaan riittänyt varoja. Mutta ennen muuta opiskeleva nuoriso ei vaikuttanut halukkaalta hankkimaan itselleen siinä määrin opiskeltaviin aineisiin liittyneitä kirjakokoelmia kuin hänen nuoruudessaan, kun Akateemisen lukuyhdistyksen tiloissa oli järjestetty antikvaarisia kirjahuutokauppoja. Käytössä olleen kirjallisuuden määrä oli alkanut kasvaa vuosisadan loppupuolella, eivätkä kirjat olleet yhtä harvinaisia esineitä kuin ennen. Lisäksi niiden käyttökelpoisuus oli ostajille tärkeää, ja valtaosa nuorista ylioppilaista oli kiinnostunut ennen muuta suomenkielisestä kirjallisuudesta. (Minerva-osakeyhtiö, Schvindtin kirjelmäluonnos, liite ylioppilaskunnan pöytäkirjaan 26.2.1896; Häkli 1968, 157–158.)

Suurin osa kirjallisuutta opintojensa tueksi hankkineista opiskelijoista oli noina vuosina nimenomaan nuoria miehiä, ja joukkoelämäkerrallisesta näkökulmasta lähtökohtaisesti ensimmäinen Minervan toimintaan osallistumista rajannut tekijä oli sukupuoli. Koska kaikki yliopiston professorit, muu opetushenkilökunta ja valtaosa ylioppilaista olivat vielä 1890-luvulla miehiä, ei Minervan toiminnassa ainakaan lähdeasiakirjoihin kirjattujen tietojen perusteella ollut juuri mukana naisia, ainoastaan pari toimeksiantajaa ja tiettävästi yksi myymäläapulainen.

Suomen ensimmäinen naisprofessori Alma Söderhjelm sai dosentuurin vasta 1906 ja professuurin vuonna 1927 (Engman 1999; Engman 2005, 126, 131). Ensimmäiset suomalaiset naisylioppilaat olivat valmistuneet vasta 1870-luvulta, mutta naisten tuli

vuoteen 1901 saakka anoa erillisoikeutta voidakseen suorittaa yliopisto-opintoja, kunnes keisari myönsi heille vapaan opiskeluoikeuden asiasta tehdyn esityksen nojalla. Tämänkin jälkeen naisten osuus opiskelijoista pysyi pitkään vähäisenä. Esimerkiksi vuonna 1897 Helsingin yliopistossa läsnä olleista ylioppilaista vain noin 8,5 prosenttia oli naisia, mutta heidän osuutensa ylioppilaista nousi vuoteen 1917 jo reiluun 25 prosenttiin. (Klinge 1968, 143–145, 149, 176. Ks. myös Mäkinen & Engman 2015.) Se, ettei tieteellisen antikvariaatin toiminta ollut avointa naisille (tai ei kiinnostanut näitä), on siinä mielessä erikoista, että kuitenkin esimerkiksi 1800-luvun lopulla kansakirjastoliikkeestä eli kansankirjastojen perustamisesta ympäri Suomen kansanvalistustarkoituksessa, tuli leimallisesti naisten tehtäväkenttää (esim. Kotilainen 2016, 146, 148; Mäkinen 2009, 149–150). Jälkimmäinen on kuitenkin yhdistettävissä vastaavanlaiseen hyväntekeväisyystoimintaan, joka oli tyypillistä naisten elämänpiirille tuona aikana. Tieteellinen kirjallisuus ja kaupankäynti sillä taas profiloitui ennen muuta miesten toimintakentäksi.

Minervan osakasluettelossa mainitaan kaiken kaikkiaan 101 osakasta. Heihin kuului liki viisikymmentä yliopiston professoria ja virkamiestä sekä useita tohtoreita. Lisäksi osakkaina oli senaatin piirissä toimineita henkilöitä, valtionhallinnon virkamiehiä, papistoa ja suurliikemiehiä. Myös esimerkiksi tuleva presidentti P. E. Svinhufvud oli eräs osakkaista (Minerva-osakeyhtiö, osakasluettelo). Tämän ja Theodor Schvindtin lisäksi muutama muukin kuului Kagaalin tunnetuimpaan jäsenistöön, kuten Kustavi Grotenfelt (joka kuului Kagaalin johtokuntaan ensimmäisen venäläistämiskauden aikana), professorit Otto Donner ja R. A. Wrede sekä tohtori Adolf Törngren (Haltsonen 1947, 272–275; Karonen 2019, 504; Pohjolan-Pirhonen 1965, 66).

Theodor Schvindtin uudelleen toimintaan elvyttämästä kirjakaupasta muodostettiin vuonna 1896 osakeyhtiö, antikvaarinen kirjakauppa A.b. Minerva O.y., jonka osakkaiksi tulivat Schvindtin ohella muiden muassa sielutieteen dosentti, sittemmin filosofian professori Arvi Grotenfelt (Kustavi Grotenfeltin veli), kansatieteilijä ja professori Axel Olai Heikel sekä maisteri Onni Hallstén. Muita perustajia ja osakkaita olivat esimerkiksi professorit Kustavi Grotenfelt, Ivar August Heikel, Ernst Gustaf Palmén, Wilhelm Pipping, Emil Nestor Setälä ja August Tötterman, sekä tohtorit August Hjelt, Oswald Kihlman (Kairamo) ja Kaarle Krohn. Theodor Schvindt valittiin yhtiön toimitusjohtajaksi ja johtokunnan jäseniksi lääketieteen lisensiaatti Aksel August Granfelt ja kreikkalaisen kirjallisuuden professori Ivar August Heikel sekä varajäseneksi Onni Hallstén. Minerva-osakeyhtiön osakasluettelo; Minervan hallituksen kokousten pöytäkirjat 1896–1897; Haltsonen 1947, 284–285; Koskela 2004; Strang 1986, 74; Strang 1999, 51.) Schvindt sai verkostojensa avulla houkuteltua mukaan toimintaan monia aikansa tiedemaailman ja poliittisen elämän vaikuttajia. Seuraavassa käyn tarkemmin läpi heidän yhteisiä rientojaan akateemisissa ja kulttuurielämässä.

Minerva-antikvariaatin keskeisten toimihenkilöiden väliset verkostot

Minervan johtokunnassa toimineiden miesten sekä antikvariaatin osakkaiden ja asiakkaiden välille oli aikojen saatossa muodostunut monenlaisia verkostoja, jotka edistivät osaltaan Minervan toimintaa ja tätä kautta raivasivat tietä myös Schvindtin pyynnöille vauhdittaa antikvariaatin toimintaa.

Minervan toiminnan keskeinen moottori, Karjalan kannakselta kotoisin ollut Theodor Schvindt aikoi alkujaan insinööriksi, mutta siirtyi sittemmin opiskelemaan Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteelliseen osastoon, missä opiskeli pohjoismaisen arkeologian lisäksi historiaa professori Ernst Gustaf Palménin johdolla. Suunnanmuutoksesta ja taloudellisista syistä johtuen opinnoista valmistuminen vei oman aikansa, ja välillä hän toimi muun muassa matematiikan opettajana eri kouluissa sekä vt. koulutarkastajana 1870- ja 1880-luvulla. Schvindt väitteli tohtoriksi 41-vuotiaana vuonna 1892, samaan aikaan kun käynnisti ylioppilaiden kirjakauppalaitoksen toimintaa. (Haltsonen 1947, 160, 180; Sihvo 2001, 7, 13.) Se rakentui pitkälti hänen henkilökohtaisten tuttavuuksiensa ja yhteyksiensä varaan.

Schvindt oli kiinnostunut ajamaan useita aikansa keskeisiä aatteita, kuten kansanvalistusta ja suomen kielen asemaa. Vuonna 1878 Schvindt valittiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäseneksi ja 1885 seuran tilintarkastajaksi. Hän kirjoitti vuodesta 1880 lähtien Kansanvalistusseuran kalenteriin kansantajuisia kirjoituksia ja kuvauksia monista tieteelliseen tutkimukseen pohjanneista teemoista. Schvindt oli vuonna 1893 perustetun Kansanvalistusseuran kirjastovaliokunnan ensimmäisiä jäseniä ja säilytti jäsenyytensä lopun ikänsä. Hän toimi lisäksi 1900-luvun alussa senaatin asettaman kansankirjastokomitean puheenjohtajana sekä niin kutsutun uuden kirjastokomitean puheenjohtajana. Schvindt myös suositteli perustettavaksi ”fennica-kirjastoja” eli kansalliskirjastoja suurimpiin kaupunkeihin tukemaan etenkin sanomalehtien toimittajien sekä tutkijoiden työtä. (Haltsonen 1947, 160–167, 281–284; Sihvo 2001, 22–25.)

Viimeksi mainituissa tehtävissä Schvindtin läheisimpiä työtovereita oli Minervan johtokunnassakin vaikuttanut Aksel August Granfelt (1846–1919), joka päätoimessaan Kansanvalistusseuran sihteerinä oli tiiviisti tekemisissä eri puolille maata perustettujen kansankirjastojen kehittämistyön kanssa. Myös ne tarvitsivat edullisesti uutta luettavaa. Kansanvalistusseuran sihteeri oli keskeisesti mukana laatimassa kansankirjastoja varten luetteloita niiden kokoelmiin soveltuvista teoksista, ja nämä luettelot ohjasivat merkittävällä tavalla kirjojen valintaa ja hankintaa. Granfeltille kansankirjastoasia oli erityisen läheinen. (Haltsonen 1947, 281–283; Vatanen 2009, 228.)

Minervan näkökulmasta Aksel Granfeltin kehittämä kansankirjastoverkko oli potentiaalinen käytetyn kirjallisuuden ostaja, ja siksi tämä oli Minervan johtokunnassa toimiessaan antikvariaatille kullanarvoinen vaikuttajahahmo eri verkostojen solmukohdissa. Siitä tosin ei ole osakeyhtiön arkistoaineistossa merkintöjä, missä määrin kansankirjastot käytännössä hankkivat kirjallisuutta Minervan välittämänä ja kuinka paljon tämä kytkös todellisuudessa kartutti Minervan liiketoimintaa. Johtokunnan jäsenistä Granfelt oli joka tapauksessa Schvindtille tuttu jo Kansanvalistusseuran toiminnan tiimoilta. Myös 1900-luvun alun kansankirjastokomiteoissa Granfelt teki vaikuttavaa yhteistyötä Schvindtin kanssa, sillä komiteamietinnöt linjasivat suomalaisen kirjastoliikkeen tavoitteita vuosikymmeniksi eteenpäin, vaikka eivät johtaneetkaan välittömiin toimenpiteisiin. Vuoden 1906 komitea esitteli mallin kirjastojen valtionapujärjestelmästä, ja vuoden 1914 komitea käsitteli kirjastojen tueksi perustettavaa keskuskirjastoa. (Vatanen 2009, 229–230.)

Kuten edellä on jo käynyt ilmi, Minervan piirissä vaikutti monia suomalaiskansallisten tieteiden, kuten kielitieteen, kansatieteen ja historiatieteen aikansa etevimpiä tutkijoita. Esimerkiksi professori E. G. Palmén ja dosentti Kustavi Grotenfelt olivat lisäksi yhdistysaktiiveja, Suomen Historiallisen Seuran jäseniä ja Historiallisen yhdistyksen perustajia. Grotenfelt toimi Historiallisen Seuran esimiehenä. Myös esimerkiksi Kansantaloudellisen Yhdistyksen toiminta aktivoitui 1891, jolloin sen säännöt virallisesti vahvistettiin. Yhdistys oli lähellä suomalaisuusliikettä ja pohjautui saksalaisen historiallisen koulukunnan ajatteluun, joka limittyi sopivasti fennomaanien aatepohjaan. Monet historiantutkijat olivat tämänkin yhdistyksen jäseniä. Perustamisen keskeinen vaikuttaja ja ensimmäinen esimies oli Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen, ja sittemmin tehtävässä toimivat Historiallisen Seuran jäsenistä esimerkiksi Palmén ja tutkijajäsen August Hjelt. (Karonen 2019, 492; Leino-Kaukiainen 2019, 326–328.)

Useat historiantutkijat olivat niin ikään aktiivisia poliittisia vaikuttajia ja valtiopäivämiehiä. Säätyvaltiopäivien viimeisinä vuosina (1875–1905) Suomen Historiallisen Seuran 32 jäsenestä yli puolet istui eri aikoina valtiopäivillä eri säätyjen edustajina. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta samalla seuran toimintaan, sillä valtiopäivämiehet olivat myös seuran aktiivisimpia jäseniä. Heihin kuuluivat Y. S. Yrjö-Koskinen lisäksi myös esimerkiksi E. G. Palmén, Kustavi Grotenfelt ja August Hjelt. (Karonen 2019, 500.)

Toukokuussa 1897 professori I. A. Heikel (sittemmin Helsingin yliopiston rehtori) erosi Minerva-osakeyhtiön johtokunnasta ja hänen tilalleen valittiin synnytysopin (lapsenpäästöopin) ja lastentautiopin professori Gustaf Heinricius. Vuonna 1902 Schvindtin vetäytyttyä toimitusjohtajan tehtävästä myös johtokunnan jäsenet professori Kustavi Grotenfelt ja maisteri Alfred Hackman luopuivat tehtävistään. Uuteen johtokuntaan tulivat toimitusjohtaja Yrjö Weilin ja Schvindtin lisäksi kuulumaan Aksel August Granfelt ja varajäsenenä Kustavi Grotenfelt. (Autio 2005a; Strang 1986, 74; Väisänen 2001a.) Molemmat olivat Schvindtin luotettuja yhteistyökumppaneita jo tämän toimitusjohtaja-ajalta. Johtokunnan toiminnassa oli siis jatkuvuutta, mutta edes nämä pitkäaikaiset tuttavuussuhteet yhdessä Schvindtin tarmokkaan toiminnan kanssa eivät riittäneet takaamaan kirjakauppaliikkeen taloudellista menestystä, kun kirjoilla ei lopulta ollut tarpeeksi kysyntää. Minerva-antikvariaatin johtohenkilöt olivat kaikki akateemisesti koulutettuja miehiä, jotka toimivat joko tiedemiehinä tai merkittävässä poliittisissa ja valtiollisissa tehtävissä, usein molemmissa.

Minervan liikkeessä työskenteli kolme vakinaista apulaista, joista eräs oli neiti Bertta Rainio. Kansainvälisiä toimintaverkostojakin pyrittiin hyödyntämään. Karl Franz Köhlerin kirjakauppaa Leipzigissä pyydettiin tiettävästi levittämään Minervan myymien teosten ilmoituksia eli mainoksia saksalaiselle yleisölle. Osakeyhtiöllä oli asiamiehiä esimerkiksi Tukholmassa, Kööpenhaminassa ja Pietarissa sekä suomalaisista maaseutukaupungeista aluksi ainakin Oulussa vuonna 1896, jolloin asetettiin tavoitteeksi, että jokaiseen Suomen kaupunkiin saataisiin oma asiamiehensä. Seuraavan vuoden toukokuuhun mennessä Minervalle oli hankittu yhteensä 21 asiamiestä, joista 12 oli kirjakauppiaita ja 9 muita henkilöitä, kuten opettajia. Turussa, Raumalla, Raahessa ja Kokkolassa tehtävää hoitivat juuri opettajat, joita Schvindt piti toimeliaimpina asiamiehinä. (Minerva-osakeyhtiö, hallituksen kokousten pöytäkirjat

1896–1897; Schvindt, Theodor, Puolivuotiskertomus Minervan hallitukselle 26.5.1897.)

Minervan johtohenkilöistä ja osakkaista Kustavi Grotenfelt (1861–1928) oli osakeyhtiötä perustettaessa kolmekymppinen Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian dosentti ja nimitettiin sittemmin Pohjoismaiden historian henkilökohtaisen ylimääräisen professuurin haltijaksi (Autio 2005b). Grotenfelt oli lisäksi valtiopäivämies edustaen vuosina 1888–1900 aatelia ja 1904–1906 papistoa ja sittemmin nuorsuomalaisen puolueen kansanedustaja vuosina 1908–1909. Hän oli myös aktiivinen yhdistysmies ja jäsenenä muun muassa Muinaistieteellisessä toimikunnassa, kuului Historiallisen Aikakauskirjan ja Valvoja-lehden toimituskuntiin sekä toimi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastonhoitajana ja varaesimiehenä (Ellonen 2008, 877; Suomen kansanedustajat: Kustavi Grotenfelt.) Hän tunsikin Minervan toimitusjohtajan tieteellisen tutkimustyön hyvin, sillä Grotenfelt oli toiminut Schvindtin vastaväittäjänä tämän väitöstilaisuudessa toukokuuisena lauantapäivänä vuonna 1892 (Sihvo 2001, 49). Lisäksi Grotenfelt ja Schvindt toimivat samojen tieteellisten seurojen, kuten Muinaismuistoyhdistyksen ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran piirissä.

Jo opiskeluvuosinaan ja toimiessaan ylioppilaskunnan luottamustehtävissä Schvindt oli tullut tuntemaan muitakin antikvariaatin ydinpiiriin kuuluneita kirjanystäviä. Esimerkiksi vuonna 1881 ylioppilaiden piirissä perustettiin Kansatieteellinen seura, jonka perustajajäseniin Schvindt kuului A. O. Heikelin ja Kustavi Grotenfeltin ohella (Sihvo 2001, 24). Helsingin yliopiston opettajista esimerkiksi professorit Kihlman ja Pipping sekä dosentti Grotenfelt puolestaan kuuluivat raittiusaatteen kannattajiin, mistä he kertoivat myös julkisesti esimerkiksi Kotien lukemiston numerossa 2/1898 (Virtanen 2014, 316). Minervan johtohenkilöistä myös Aksel August Granfelt oli innokas raittiusmies, Raittiuden Ystävät -seuran perustaja ja johtaja 1800-luvun lopulla (Sulkunen 1999).

Erilaisten aatteellisten ja suomalaiskansallista kulttuuriperintöä vaalineiden yhdistysten kautta Minervan keskeiset toimihenkilöt, kuten Schvindt, Grotenfelt, Heikel ja Granfelt, olivat vuosien ajan toistuvasti tekemisissä toistensa kanssa ja muodostivat siten antikvariaatin tiiviin hallinnollisen ytimen. Lisäksi heitä yhdistivät akateemiset tehtävät ja myöskin valtiopäiväedustajan tehtävät: Schvindt ja Grotenfelt samoin kuin Ivar August Heikel ja Onni Hallstén olivat kaikki valtiopäivämiehiä, Heikeliä lukuun ottamatta jo 1890-luvulla. Hallstén toimi säätyvaltiopäivillä valiokuntien sihteerinä 1890-luvulla sekä 1899–1900 pappissäädyn edustajana. Sittemmin hänestä tuli suomalaisen puolueen kansanedustaja. (Hallstén; Haltsonen 1947, 268–280; Sulamaa 2004.)

Minervan keskeiset vaikuttajat olivat yliopisto-, kansanvalistus- ja valtiomiehiä, fennomaanisivistyneistöä, jolle oli tärkeää ajaa suomenkielisen sivistyksen ja lukutaidon sekä toisaalta poliittisista syistä suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin asiaa. Monet keskeiset vaikuttajat olivat joko kollegoita keskenään tai olleet toistensa opettajia tai opiskelijoita Helsingin yliopistossa. Osa heistä, kuten Kairamo ja Hallstén, lukeutuivat myös niin kutsuttuihin afäärifennomaaneihin. Suomenkielisen sivistyneistön tuli muiden elämänalojen ohella osallistua eturintamassa myös

talouselämän pyrintöihin luodakseen ”suomalaiskansallista” suurteollisuutta ja pankkitoimintaa, jotka sen näkökulmasta saattoivat toimia vastavoimana ”ruotsalaiselle pääomalle”. Samoin suomenmielinen politiikka yhdisti esimerkiksi Suomalaisen puolueen merkkimiehiä, joita Minervan piiriin kuuluneista olivat Palmén ja sittemmin Kairamo. (Ks. esim. Keskisarja 2006.) Myös yhdistystoiminta oli luonut heidän välilleen ystävyysuhteita. Nämä kaikki tekijät olivat varmasti vaikuttamassa siihen, että he päättivät osallistua Minervan toimintaan, jonka keskiössä Theodor Schvindt oli. Useat Minervan johtohenkilöt olivat jo pidempään tunteneet hänet ja työskennelleet muissa yhteyksissä hänen kanssaan, joten tätä kautta he tulivat mukaan tukemaan myös antikvariaattia. Esimerkiksi kansankirjastojen kehittäminen yhdisti Minervan ydinpiiriä kansansivistyksellisenä pyrintönä. Tieteellisen kirjallisuuden levittäminen ylioppilaiden ja tutkijoiden piiriin oli luontevaa jatkumoa tälle suomalaisten sivistyksellisen pääoman kasvattamiselle.

Kirjoja Minervalle myytäväksi toimittaneet henkilöt

Minerva kuului 1890-luvulla kolmen aikansa huomattavimman helsinkiläisantikvariaatin joukkoon. Sen varastossa oli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa noin 300 000 nidettä. (Strang 1999, 35.) Minerva julkaisi vuosina 1895–1900 ensimmäisiä systemaattisia erikoiskirjaluetteloita Suomessa. Niistä suurimman osan laati Schvindt. (Haltsonen 1947, 285.) Schvindtin johdolla Minerva oli erikoistunut tiedemiesten ja ylioppilasnuorison tarpeiden palvelemiseen. Siten ei ollut ihme, että osakeyhtiön toiminnan päästyä käyntiin antikvaarinen kirjakauppa keräsi asiakkaitaan yliopiston henkilökuntaa opiskelijoiden lisäksi. Useat professorit myös toimittivat kirjastonsa kirjoja Minervalle myytäväksi, ja he muodostavatkin oman ryhmänsä toimijoiden joukossa.

Theodor Schvindtin mainitsema 1870-luvun ylioppilasnuorison ideaali oman kotikirjastonsa omistavasta akateemisesta miehestä näytti hänen havaintojensa mukaan olevan jo hiipumassa vuosisadan lopulla. Kaikuja tästä ajattelutavasta saattaa havaita kuitenkin niinkin myöhäiseltä ajalta kuin syksyiltä 1975. Helsingin yliopiston rehtori Ernst Palmén, perinteikkään akateemisen suvun vesa, joka oli tunnettu omaperäisistä mielipiteistään, halusi hieman provosoida yliopistolla tuolloin virinnyttä keskustelua kurssikirjallisuuden riittävydestä ja totesi ylioppilaskunnan järjestämässä paneelikeskustelussa muun muassa, että opiskelijoiden olisi tullut hankkia kaikki kurssikirjat itselleen, vaikka sitten lainaamalla tähän tarvittavat varat sukulaisilta (Kuusi 2011, 195). Tavallaan tämä rehtorin kommentti oli vain jatkumoa hänen esi-isänsä ajatusmaailmalle.

Jo rehtorin isoisä, Theodor Schvindtin historian professori Ernst Gustaf Palmén (1849–1919), oli uskonut ylioppilaiden käymään kirjakauppaan ja akateemisten piirien ostovoimaan, sillä hän jätti joulukuussa 1894 ollessaan 45-vuotias yliopiston Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professori (Väisänen 2001b) ja osakeyhtiön osakas Minervan myytäväksi mittavan, yli 30 luettelosivua ja kymmeniä nimekkeitä käsittäneen osan omasta kirjakokoelmastaan. Nimekkeet käsittelivät uskontoa, lakitiedettä, runsaassa määrin lääketiedettä ja terveydenhoitoa, filosofiaa, pedagogiikkaa, historiaa ja kirjallisuuden historiaa, muinais- ja kansatiedettä, hieman maantiedettä, sekä kielitieteitä, matematiikka ja tähtitiedettä, kasvi- ja eläintiedettä sekä

muutamia aikakauskirjoja, lähinnä Jyväskylässä 1880-luvulla julkaistuja Kyläkirjaston kuvalehtiä. Pääosa luettelon kymmenistä niteistä oli ruotsinkielistä 1880- ja 1890-luvulla julkaistua eli varsin tuoretta kirjallisuutta. Myyntituloina hänelle karttui seuraavien kahden vuoden ajalta muutamia kymmeniä markkoja, mutta kaikkia kirjoja ei vielä tuossa ajassa saatu myytyä. (Minerva-osakeyhtiö, kirjaluettelot.) Ernst Gustaf Palménin aikana tilanne oli kuitenkin akateemisten kirjastopalveluiden täysin erilainen kuin 80 vuotta myöhemmin. Professorit luovuttivat 1800- ja 1900-luvun vaihteessa kirjojaan Minervan myytäväksi aikakautena, jolloin se saattoi merkitä rajallisemmin saatavissa olleen tiedollisen pääoman siirtämistä uudelle omistajalle käytettyjen kirjojen muodossa, ellei niitä ollut mahdollista muuta kautta hankkia.

Vapaaherra, professori ja senaattori Zachris Yrjö-Koskinen (1830–1903) möi, harvennettuaan ensin hyllyjään, Minervalle kesäkuussa 1897 yhdeksän kirjaa omasta kokoelmastaan näine saatesanoineen: ”Minervalle myyn seuraavat dupletit, jotka kirjojani järjestäessä vielä olen löytänyt.” Kirjaluettelon loppuun hän lisäsi jalomielisesti lauseen: ”Suoritus saa jäädä Elokuun alkuun.” Lähdeaineisto ei kerro, saatiinko kirjat kesän aikana kaupattua mahdollisille ostajille. Marraskuussa 1903 vasta 72-vuotiaana edesmenneen senaattori Yrjö-Koskisen jälkeensä jättämän kirjaston myytävästä osasta painatettiin seuraavana vuonna helsinkiläisessä K. F. Bäckmanin kirjapainossa myyntiluettelo, joka käsitti kaikkiaan 63 sivua. Hänen henkilökohtainen kirjastonsa oli siis kokonaisuudessaan varsin laaja, ja Minervan kaupattavaksi siitä päättyi edellä mainitussa tapauksessa vain häviävän pieni osa teoksia, nekin kaksoiskappaleita. Minervan osakas, (Vanhan testamentin) eksegetiikan professori August Tötterman (1835–1907), antoi puolestaan Minervalle myytäväksi neljä itse kirjoittamaansa teosta, kuten Profeetta Malakias -kirjan. Vuonna 1907 kuolleen Töttermanin kirjakokoelmasta julkaistiin vuonna 1910 parikymmensivuinen luettelo, joka sisälsi 430 nimekettä pääasiassa teologista kirjallisuutta ja samoja nimekkeitä, kuin aiemmin Minervan myyntiin annetut kappaleet. (Minerva-osakeyhtiö, kirjaluettelot; Autio 2007; Luettelo senaattori Z. Yrjö-Koskisen ... 1904; Professor C. A. R. ... 1910). Professorien kirjahyllyissä tarpeettomiksi käyneet teosten ylimääräiset kappaleet kierrätettiin Minervan myytäväksi.

Myös muut yliopistossa työskennelleet keski-ikäiset tai eläkeikäisiä jo lähestyneet professorit, kuten ruotsin kielen ja kirjallisuuden professori Axel Olof Freudenthal (1836–1911), jättivät vuosikymmenen puolivälissä antikvariaattiin myytäväksi joko dubletteja tai muuten heille itselleen tarpeettomiksi osoittautuneita kirjoja omista hyllyistään. Myös hieman nuorempaan sukupolveen kuulunut Schvindtin ikätoveri, oikeustieteen professori ja poliitikko Rabbe Axel Wrede (1851–1938), joka kuului Ruotsalaisen kansanpuolueen perustajiin, lupasi 1890-luvulla joitakin kirjoja kokoelmastaan Minervan myytäväksi. (Minerva-osakeyhtiö, kirjaluettelot.) Huomionarvioista on, että myös nämä kaksi ruotsin kielen käytön merkittävää edistäjää, joista Wrede oli myös Minervan osakas, asioivat antikvariaatissa, jonka keskeisistä toimihenkilöistä monet olivat tunnettuja suomenmielisiä ja pyrkivät siksi ajamaan erityisesti suomen kielen asiaa.

Minervan perustajista ja osakkaista moni, kuten filosofian tohtori Oswald Kairamo (entinen Kihlman, 1858–1938) antoi kirjastonsa kirjoja Minervaan myytäväksi. Kairamo valittiin vuosisadan lopulla Helsingin yliopiston kasvitieteen ylimääräiseksi

professoriksi, missä tehtävässä hän toimi vuosina 1897–1903. Hän pettyi kuitenkin akateemisen maailman uramahdollisuuksiin ja siirtyi pian politiikkaan. Kairamo oli liittynyt fennomaaniseen liikkeeseen jo 1890-luvulla. Hänen erityisenä kiinnostuksen kohteenaan oli osuustoiminnan kehittäminen Suomessa ja muut taloudellis-sosiaaliset uudistukset. Hän toimi senaatin talousosaston ja maanviljelystoimituskunnan päällikkönä vuosina 1903–1905 ja sittemmin myös kansanedustajana (Suomalainen puolue, Kokoomus). Kairamon myyntiin jättämä kokoelma sisälsi monipuolisesti eri tieteenalojen kirjallisuutta, kuten lääketiedettä, historiaa ja kielitieteitä, kirjallisuuden historiaa sekä hieman pedagogiikkaa, luonnontieteitä, tähtitiedettä, fysiikkaa, kemiaa, geologiaa, kasvi- ja eläintieteitä ynnä uskontoa ja jopa hieman kaunokirjallisuutta. Kairamo jätti Minervan myytäväksi H. A. Ingmanin (eli Santeri Ivalon) historiallisen romaanin Juho Vesainen, ranskankielisen laitoksen George Sandin romaanista Laura sekä Alphonse Daudetin omaelämäkerrallisiin kokemuksiin perustuneen esikoisromaanin *Le Petit Chose*. Luettelon mukaan Minervaan päätynyt tietokirjallisuus oli kuitenkin valtaosin ruotsinkielistä. (Minerva-osakeyhtiö, kirjaluettelot; Häikiö 2015[2000].)

Liike-elämän pyörteet yhdistivät Kairamo ja Minerva-antikvariaatin osakkaaseen ja johtokunnan varajäseneseen Onni Hallsténiin (1858–1837). Tämä kuului vuosina 1907–1937 Oswald Kairamon isän Alfred Kihlmanin kanssa Suomen Kansallis-Osakepankin hallintoneuvostoon, jonka puheenjohtajana jälkimmäinen toimi vuosina 1892–1902. Oswald Kairamo toimi 1910-luvulla pankin tilintarkastajana ja vuodesta 1914 lähtien hänestä tuli hallintoneuvoston jäsen. Saman vuoden lopulla pankin pääjohtajaksi valittiin Juho Kusti Paasikivi. Oswald Kairamo toimi hallintoneuvoston jäsenenä vuoteen 1938 saakka. (Kuka kukin oli 1961; Virtanen 2014, 477–480, 554.) Keskenään samanikäisten ja Pohjanmaalta kotoisin olleiden Kairamon ja Hallsténin tuttavuus oli jatkunut pitkään, ja heidän taustansa muistuttivat toisiaan sikäli, että molempien isät olivat syntyneet Vaasassa, toimineet opettajina ja 1870-luvun alussa lyseon rehtoreina, toinen Vaasassa ja toinen Helsingissä. Kairamo lienee tullut Minervan asiakkaaksi ja osakkaaksi juuri Hallsténin ansiosta.

Minervan osakas, professori Wilhelm Pipping (1854–1926) hyödynsi myös mahdollisuutta kaupata kirjojaan Minervan kautta. Hän oli lääketieteen ja kirurgian tohtori ja erikoistunut lastenlääkäriksi. Pipping toimi 1892 lähtien Helsingin yliopiston pediatriikan ylimääräisenä professorina. Vuosina 1894–1906 hän myös edusti säätyvaltiopäivillä aatelia. Pipping jätti myytäväksi joukon kotimaisia akateemisia väitöskirjoja eri tieteenaloilta. (Minerva-osakeyhtiö, kirjaluettelot; Autio 2005c; Ellonen 2008, 904.) Kiinnostus kirjallisuutta ja opiskelijoiden tietopääomasta huolehtimista kohtaan lienee ollut hänelle osin kodin perintöä. Pippingin isoisä professori Fredrik Wilhelm Pipping oli yliopiston kirjastonhoitajana tehnyt urauurtavaa työtä Turun akatemian kirjaston uudelleen kokoamisessa tuhoisan palon jäljiltä Matti Pohdon avustamana ja toimi sittemmin keisarillisen Turun akatemian rehtorina ja 1840-luvulta lähtien senaattorina. Isoisä oli jo lapsena ollut hyvin kiinnostunut kirjoista ja kirjallisuudesta, mihin vaikutti olennaisesti se, että hänen perheensä asui aivan akatemian kirjainpajan Johan Christopher Frenckellin naapurissa. (Knapas 2012, 63, 72–74, 87, 90, 114–120; Laine 2007[2001].)

Myös jotkut yliopiston opiskelijoista antoivat kirjallisuuttaan myytäväksi Minervalle. Esimerkiksi lääketieteen opiskelija Oskari Heikel (1873–1950) toimitti antikvariaattiin vuonna 1896 muun muassa matematiikkaan, astronomiaan ja fysiikkaan liittyneitä saksankielisiä kirjoja. Tosin hänen nimekeluettelonsa oli lyhyempi kuin monen professorin. Samoin muutamat pääkaupungin virkamiehet, kuten silloinen aktuaari, myöhempi Tilastollisen päätoimiston johtaja ja porvarissäädyn valtiopäiväedustaja, myöhempi suomalaisen puolueen kansanedustaja August Hjelt (1862–1919) asioivat Minervassa. Hjelt, joka niin ikään oli Minervan osakas, jätti myyntiin pääasiassa joitakin aikakauskirjoja. (Minerva-osakeyhtiö, kirjaluetelot; Autio 2005d; Yrjänä 2001.)

Kuolema oli usein käynnistävänä tekijänä siinä, että iäkkäät kirjakokoelmat vaihtoivat lopulta omistajaa. Kirjoja pidettiin etenkin maaseudulla vielä 1800-luvun loppupuolella niin arvokkaana omaisuutena, että perukirjojen yhteyteen saatettiin laatia erillisiä kirjalueteloita (perukirjojen kirjalueteloista tarkemmin ks. Laine 2018, 134–137). Esimerkiksi maaseudulla talonisännän kirjasto saattoi käsittää vain muutaman niteen, jotka luettelointiin nimikkeittäin perukirjoihin (Kotilainen 2016, 259–260.) Kaupungeissa perukirjojen yhteyteen liitetyt kirjaluetelot olivat jo ennen vuotta 1809 paljon runsaampia (esim. HENRIK-tietokanta), mutta kuten todettua, 1800-luvun lopulle tultaessa etenkin suurimmissa kaupungeissa kotikirjastot olivat jo huomattavan laajoja nimekääriltään, kun pelkästään suomalaista kirjallisuutta ilmestyi aiempaa enemmän.

Merkittävä osa Minervan asiakkaista möi säilyneiden arkistolähteiden valossa oman kotikirjastonsa kirjoja hyllyjään harventamalla ja luopumalla vain muutamista tarpeettomista kirjoista, toki usein jo elämänsä ehtopuolella, ja vähäisemmän osan asiakkaista muodostivat sellaiset edesmenneiden kirjanomistajien perheenjäsenet ja sukulaiset, jotka möivät näiden jälkeensä jättämiä laajempia kirjakokoelmia ilmeisen tarpeettomina. Esimerkiksi vuonna 1897 Minervaan päätettiin hankkia lehtori C. A. Gottlundin perillisten jäljellä ollut varasto tämän toimittamista kirjoista ja sanomalehdistä (Minerva-osakeyhtiö, hallituksen kokous 16.9.1897). Minervan myyntiluetteloiden perusteella läheskään kaikki myytäväksi jätetyt teokset eivät tulleet heti myydyiksi, mutta kenties taloudellista tuottoa tärkeämpää monelle kirjojaan myytäväksi toimittaneelle tiedemiehelle oli tukea antikvaarisen kirjakaupan kautta hyvää asiaa eli sitä, että opiskelijoilla oli ainakin tarjonnan puolesta mahdollisuus hankkia Minervan varastoista kirjallisuutta opintojen tueksi. Yleensä myyjät olivat iäkkäämpiä tieteenharjoittajia, mutta säilyneen arkistoaineiston valossa on mahdotonta todeta, kuinka suuri osuus ostajista todella oli yliopistossa kirjoilla olleita opiskelijoita, kun Minervan osakeyhtiömuoto ja kirjakaupprivilegio sallivat julkaisujen myynnin myös muille asiakkaille.

Minervan keskeisten toimijoiden väliset kollegiaaliset, ystävyys- ja tuttavuusverkostot edistivät toimintaa, koska ilman nimekkäiden professorien tukea ja heidän kirjastoistaan myyntiin saatuja nimekkeitä toiminta tuskin olisi lähtenyt yhtä hyvin liikkeelle. Minervan asiakkaista esimerkiksi Wilhelm Pipping, August Hjelt sekä Zachris Yrjö-Koskinen olivat valtiopäiväedustajia, kaksi ensin mainittua lisäksi osakeyhtiön osakkaita. Minervan toiminta osakeyhtiöpohjalta varmisti, että myyntiin saatiin säännöllisesti uutta aineistoa osakkaiden kannattaessa yhtiön toimintaa ja

myydessä kirjojaan Minervan kautta. Minervan kirjaluetelot osoittavat, että myytäväksi jätetystä kirjallisuudesta pääosa oli ruotsinkielistä, ja silmiinpistävän suuri osa 1880- ja 1890-lukujen kirjallisuutta, eli erityisen vanhaa ja siten myös opiskelijoille ehkä käyttökelpoisempaa kirjallisuutta kuin aiempien vuosikymmenten vielä vanhempi kirjallisuus olisi voinut olla. Tästä huolimatta kaiken kaikkiaan Minerva myytäväksi jätetty kirjallisuus ei kuitenkaan käynyt liiketoiminnallisessa mielessä riittävän hyvin kaupaksi asiakkaille.

Miehet Minervan verkostoissa

Minerva Oy:n kokoelma oli antikvaarisen kirjakaupan toiminnan romahtamisen jälkeen aikalaisnäkökulmasta katsottuna röykkiö ilmeisen tarpeetonta mutta silti rahanarvoista paperitavaraa, konkurssipesä, ylijäämää pääkaupungissa kannattamattomasta kirjanvälitystoiminnasta, joka jouti lähetettäväksi sisämaahan eniten tarjoavalle. Silti vähäisetkin säilyneet tiedot antikvariaatin kokoelman sisällöstä osoittavat kollektiivibiografisen analyysin perusteella sen olleen tieteellisesti merkityksellistä opiskelijoille ja muille kirjojen ostajille vuosisadanvaihteen yliopisto-opintojen näkökulmasta. Myös toiminnan piiriin kytkeytyneet henkilöt olivat tutkimuksen perusteella merkittävässä tehtävässä aikansa akateemisessa, poliittisessa ja kulttuurielämässä, joista käsin heidän oli mahdollista vaikuttaa moniin muihinkin opiskelijaelämään liittyviin seikkoihin kurssikirjojen hankinnan edistämisen lisäksi.

Minervan perustajat ja keskeiset toimijat tunsivat toisensa opiskeltuaan ja työskenneltään Helsingin yliopiston piirissä sekä tieteellisten seurojen ja suomalaiskansallisten pyrintöjen kautta. Heidän välillään oli pitkäaikaisia tuttavuusuhteita, ja kun tutkimusta lavennetaan koskemaan johtohenkilöiden lisäksi kaikkia Minervan osakkaisiin kuuluneita, joista moni oli yliopiston professori tai opettaja, niin verkostot ulottuivat oman aikansa merkittävimpiin tiedemiehiin ja valtiollisiin vaikuttajiin. Näiden akateemisten verkostojen avulla voitiin myös edesauttaa osakeyhtiön toimintaa esimerkiksi hankkimalla antikvariaattiin lisää käytettyä kirjallisuutta liiketoiminnan tueksi. Kirjoja epäilemättä saatiin myös kaupaksi näiden toimihenkilöiden sekä toisaalta liikkeen osakkaiden keskinäisten verkostojen välityksellä. Taloudellisessa mielessä verkostoista vaikuttaisi olleen hyötyä eniten Theodor Schvindtin toimiessa Minervan toimitusjohtajana, mutta hänenkin aikanaan Minervan liiketoiminnallista tulosta merkittävämpää oli sen yhteisöllinen vaikuttavuus ja etenkin Schvindtin tekemä väsymätön työ kirjalueteloiden julkaisijana.

Minervan toimihenkilöiden ja myynnin toimeksiantajien joukossa oli kollegoita, yliopiston opiskelijoita ja heidän opettajiaan sekä ystäviään. Tästä syystä vastaavasti naisten osuus Minervan toiminnasta supistui ainoastaan avustaviin tehtäviin, koska antikvariaatin ytimessä akateeminen, aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun ja valtiolliseen päätöksentekoon osallistunut ydinjoukko koostui yksinomaan miehistä. Minervan piirissä toimineet miehet olivat poikkeuksetta akateemisesti koulutettuja. Merkittävä osa kirjallisuutta myyntiin tuoneista henkilöistä oli jo keski-iässä tai lähestyi eläkevuosiaan. Vastaavasti kirjallisuutta hankkineiden ostajien iästä ei lähteissä ole säilynyt tietoja, mutta voidaan olettaa, että ainakin osa Minervan asiakkaista oli nuoria opiskelijoita. Kirjallisuutta toimittivat antikvariaatille myytäväksi sekä suomen että ruotsin kielen puolestapuhujat, joten 1800-luvun loppupuolen kiistely näiden kielten

asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa ei enää näyttäytynyt ainakaan voimakkaana jakolinjana Minervassa asioineiden joukossa.

Minerva-antikvariaatin toiminnan ja verkostojen areenoita olivat osakeyhtiön kokousten lisäksi yliopiston rakennusten salit ja käytävät, useiden tieteellisten yhdistysten kokoukset ja tapahtumat sekä valtiopäivätyöskentely ja muu vuosisadanvaihteen poliittinen toiminta. Minervan keskeiset vaikuttajat toimivat kaikilla näillä kentillä, ja solmivat suhteita eri puolille aikansa kulttuurista ja poliittista toimijajoukkoa. Minervan ydinpiiri oli varsin tiivis, ja sen toiminnan käytännön organisointi henkilöityi pitkälti Theodor Schvindtin persoonaan. Samoin antikvaarisen kirjakauppatoiminnan menestys oli paljolti kiinni tämän yhden henkilön aktiivisuudesta, verkostoista ja halusta kehittää kirjakauppatoimintaa monien muiden tehtäviensä ohella.

Minervan miehet olivat aikansa yliopisto- ja opiskelijaelämän huomattavimpia vaikuttajia, joita ajoi antikvaarisen toiminnan edistämiseen henkilökohtainen kiinnostus kirjallisuuteen, into tieteellisen tiedon välittämiseen ja opiskelijoiden aseman kohentamiseen. Toisaalta taustalla oli puhtaasti taloudellisia pyrkimyksiä päästä järkevällä tavalla eroon kotikirjaston tarpeettomiksi käyneistä kirjoista tai kaksoiskappaleista. Hieman ristiriitaisesti sopi kuitenkin kansanvalistuksellisten ja suomalaiskansallisten pyrintöjen kanssa yhteen se, etteivät he kuitenkaan jättäneet antikvariaatin myytäväksi esimerkiksi erityisen suomenkielistä kirjallisuutta, vaan pikemminkin luopuivat itselleen tarpeettomiksi käyneistä, pääosin ruotsin- ja saksankielisistä teoksista. Ruotsi oli toisaalta yhä merkittävä tieteellisten julkaisujen kielenä. Minervan myyntiin asettama kirjallisuus oli pääosin tieteellistä, mutta joukossa oli myös antikvaarista kaunokirjallisuutta.

Kirjojaan antikvariaatille myyneet miehet olivat suurimmaksi osaksi tutkijanuransa loppupuolella, akateemisen asemansa vakiinnuttaneita ja ammatillisen hierarkian huipulla olleita asiantuntijoita, jotka harvensivat kirjahyllyjään opiskelijoiden perustaman kirjanvälitysliikkeen hyväksi. Samalla kyse oli ikään kuin seuraavan tutkijapolven kasvattamisesta omaksuma akateemisia tapoja, joista eräs keskeinen oli se, että tiedemiehellä tuli perinteisesti olla laaja henkilökohtainen kirjasto ja ylipäänsä käytettävissään monipuolisesti uusinta kansainvälistä tutkimustietoa.

Sofia Kotilainen (FT, KTM, YTM) ([Orcid ID: 0000-0002-4701-6785](https://orcid.org/0000-0002-4701-6785)) on Suomen historian (Jyväskylän yliopisto) ja kulttuurihistorian (Turun yliopisto) dosentti. Hän toimii projektitutkijana Jyväskylän yliopiston Soveltavan kielentutkimuksen keskuksessa. Kotilainen on tutkinut nimistöhistoriaa ja henkilönnimikäytäntöjä, kansankirjastoja sekä luku- ja kirjoitustaidon historiaa.

Viitteet

[1] Kiitän lämpimästi Karl-Erik Henrikssonin rahastoa saamastani tutkimusrahoituksesta Minerva-osakeyhtiön historian tutkimiseen.

Lähteet

Arkistolähteet

Minerva-osakeyhtiön arkisto, Jyväskylän yliopisto

Kirjaluettelot

Osakasluettelo

Hallituksen kokousten pöytäkirjat 1896–1897

Schvindt, Theodor, kirjelmäluonnos, liite ylioppilaskunnan pöytäkirjaan
26.2.1896

Schvindt, Theodor, Puolivuotiskertomus Minervan hallitukselle
26.5.1897

Painoasiain Ylihallituksen lupa Theodor Schvindtille harjoittaa
kirjakauppa-liikettä 1.12.1894

Painetut lähteet

Luettelo Senaattori Z. Yrjö-Koskisen jälkeenjättämän kirjaston myytävästä osasta.
Helsinki 1904.

Professor C. A. R. Töttermans Boksamling. Helsingfors 1910.

Sähköiset lähteet

HENRIK – kirjahistoriallinen tietokanta,

http://dbgw.finlit.fi/henrik/henrik_tietokanta.htm. [Haettu 2.7.2020]

Kirjallisuus

Airila, Martti 1927. *Jyväskylän tieteellinen kirjasto: katsaus sen syntyyn ja kehitykseen*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistoyhdistys.

Autero, Olavi 1993. *J. W. Lillja 1817–1878. Kirjamiehestä poliittiseksi taistelijaksi*. Historiallisia Tutkimuksia 172. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Autio, Veli-Matti 2005a. *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899: Gustaf Heinricius*. Verkkojulkaisu 2005 < <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=19181>>. Luettu 27.2.2019.

Autio, Veli-Matti 2005b. *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*: Kustavi Grotenfelt. Verkkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=20435>>. Luettu 27.2.2019.

Autio, Veli-Matti 2005c. *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*: Wilhelm Pipping. Verkkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=19374>>. Luettu 27.2.2019.

Autio, Veli-Matti 2005d. *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*: Oskari Fredrik Heikinheimo (Heikel). Verkkojulkaisu 2005 <<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=23519>>. Luettu 19.2.2019.

Autio, Veli-Matti 2007. Tötterman. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).

Bourdieu, Pierre 1986[1983]. The Forms of Capital. Richardson, J. G. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241–258. Westport, CT: Greenwood Press.

Darnton, Robert. 1982. “What is the history of books?” *Daedalus* 111, 3: 65–83.

Ellonen, Leena (toim.) 2008. *Suomen professorit 1640–2007*. Helsinki: Professoriliitto.

Engman, Marja 1999. Söderhjelm, Alma. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 7.10.2019).

Engman, Marja 2005. Tapojen tuntija ja Ranskan historian tutkija Alma Söderhjelm. Teoksessa Katainen, Elina et al. (toim.), *Oma pöytä. Naiset historiantutkijoina Suomessa*, 122–139. Historiallisia Tutkimuksia 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura,

Erickson, Bonnie H. 1997. Social Networks and History. A Review Essay. *Historical Methods* 30, 3: 149–157.

Ginzburg, Carlo. 2007. *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Helsinki: Gaudeamus.

Graff, Harvey J. et al. (toim.). 2009. *Understanding Literacy in its Historical Contexts: Socio-Cultural History and the Legacy of Egil Johansson*. Lund: Nordic Academic Press.

Hallstén, Gustaf Onni Immanuel. *Porvarillisen työn arkisto*, <https://arkisto.kokoomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/hallsten-gustaf-onni-immanuel/>. [Haettu 26.2.2020]

Haltsonen, Sulo 1947. *Theodor Schvindt, kansatieteilijä ja kotiseuduntutkija*. Helsinki.

Häggman, Kai 2008. *Paras tawara maailmassa. Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava.

Häikiö, Martti 2015[2000]. Kairamo, Alfred Oswald. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).

Häkli, Esko 1968. *Ylioppilaskunnan kirjaston vaiheet*. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historia 9. Helsinki: Helsingin yliopiston ylioppilaskunta.

Jones, Diana K. 2001. Researching Groups of Lives: A Collective Biographical Perspective on the Protestant Ethic Debate. *Qualitative Research* 1: 325–346.

Karonen, Petri 2019. Historiantutkijat ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus n. 1860–1950. Teoksessa Karonen, Petri (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*, 480–522. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1449. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keats-Rohan, K. S. B. 2007. *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*. Prosopographica et Genealogica 13. Oxford: Unit for Prosopographical Research.

Keskisarja, Teemu 2006. *Afäärifennomaanit. Paloheimo-veljekset suurliikemiehinä ja yhteiskunnallisina vaikuttajina*. Helsinki: WSOY.

Klinge, Matti 1968. *Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historia kolmas osa 1872–1917*. Porvoo: WSOY.

Knapas, Rainer 2012. *Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto – Kansalliskirjasto 1640–2010*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1347, Tiede. Kansalliskirjaston julkaisuja 78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskela, Lasse 2004. Grotenfelt, Arvi. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 7.10.2019).

Kotilainen, Sofia 2016. *Literacy Skills as Local Intangible Capital: The History of a Rural Lending Library c. 1860–1920*. Studia Fennica Historica 21. Helsinki: Finnish Literature Society SKS. <https://oa.finlit.fi/site/books/10.21435/sfh.21/>. [Haettu 2.7.2020]

Kuka kukin oli. Who was who in Finland: henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Helsinki: Otava 1961.

Kuusi, Hanna 2011. *Lainatut, viivatut tentityt. Ylioppilaskunnan kirjasto / Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto 1858–2009*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1321, Tieto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laine, Tuija 2007[2001]. Pipping, Fredrik Wilhelm. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).

Laine, Tuija 2018. *Kirjahistorian perusteet ja tutkimus*. Helsinki: Kansalliskirjasto ja Suomen kirjahistoriallinen seura.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 2019. Yhteistyössä tutkimuksen puolesta. Teoksessa Karonen, Petri (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*, 305–398. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1449. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lin, Nan 2003[2001]. *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Structural Analysis in the Social Sciences 19. Cambridge: Cambridge University Press.

Misztal, Barbara A. 1998[1996]. *Trust in Modern Societies. The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge: Polity Press.

Mäkinen, Ilkka 2009. Pitäjänkirjastojen läpimurto. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*, 136–150. Helsinki: BTJ Kustannus.

Mäkinen, Riitta & Engman, Marja 2015. *Naisten aika. Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Helsinki: Gaudeamus.

Paakkinen, Kari 1989. *Jyväskylän tieteellinen kirjasto 1912–1965: tie yliopiston kirjastoksi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.

Pohjolan-Pirhonen, Helge 1965. Kustavi Grotenfelt. Teoksessa Papunen, Pentti (toim.) *Suomalaisia historiantutkijoita. Historiallisen Yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja*. Toimituskunta Päiviö Tommila et al. Porvoo–Helsinki: WSOY.

Sihvo, Pirkko 2001. *Palava mieli. Kansatieteellinen arkeologi Theodor Schvindt*. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.

Stobart, Jon 2004. Webs of Information, Bonds of Trust: the networks of early eighteenth century Chester merchants. Schulte Beerbühl, Margrit & Vögele, Jörg (eds.), *Spinning the Commercial Web. International Trade, Merchants, and Commercial Cities, c. 1640–1939*, 217–236. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Strang, Jan 1986. A. B. Minerva O. Y. – tieteellinen antikvariaatti. *Bibliophilos* 45, 3: 72–81.

Strang, Jan 1999. *Antikvariaateillakin on kohtalonsa. Suomen antikvaarisen kirjakaupan historia*. Helsinki: Antiikki-Kirja.

Sulamaa, Kaarle 2004. Hallstén-Kallia. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).

Sulkunen, Irma 1999. Granfelt, Aksel August. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).

Suomen kansanedustajat: Kustavi Grotenfelt.

<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910379.aspx>. [Haettu 7.10.2019]

Vatanen, Pirjo 2009. Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.), *Suomen yleisten kirjastojen historia*, 223–289. Helsinki: BTJ Kustannus.

Virtanen, Artturi 1958. *Suomen kirjakaupan ja kustannustoiminnan vaiheita*. Helsinki: Suomen kustannusyhdistys.

Virtanen, Sakari 2014. *Oswald Kihlman-Kairamo 1858–1938. Luonnontutkija, poliitikko, talousmies*. Kirjokansi 44. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Väisänen, Maija 2001a. Heikel, Ivar August. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).

Väisänen, Maija 2001b. Palmén, Ernst Gustaf. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 26.2.2019).

Yrjänä, Jouni 2001. Hjelt, August. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 12.10.2019).